

I. BÁNSÁG NÉMET MEGSZÁLLÁS ALATT

A Jugoszlávia elleni támadás előkészületei során Hitler német kancellár Bánságot magyarországnak ígérte, ebbe azonban Titulescu román tábornok nem egyezett bele, sőt arra az esetre, ha a magyar hadsereg vonulna be, fegyveres beavatkozást helyezett kilátásba, ezért Bánság hovatartozásának kérdése jóideig elhúzódott.

Jugoszlávia szétesése után 1941 nyarán, egy este az egyik becskerek-i lakásban német politikusok gyülekeztek. Ezen a gyűlésen részt vettek a külföldi németek szervezeteinek képviselői, továbbá Bosch Ferenc, a magyarországi németek vezetője és dr. Janko Sep a bánági és szerbiai németek vezetője. Olyan álláspont jutott kifejezésre, hogy amennyiben Bánságot Magyarországhoz csatolnák, akkor ez nagymértékben veszélyeztetné a meglévő német létérdeket, az iskolarendszert és a bánági németeknek a hatalmi szervekben való részvételét.

Bánság további sorsának rendezését és Magyarországhoz csatolását továbbra is élesen ellenezte a román kormány, de felemelte a szavát a kollaboráns szerbség is, Milan Acimović vezetésével, és ezért a német politikai tényezők úgy döntöttek, hogy Bánság kérdésének rendezését egyelőre el kell halasztani.

1941. április 28-án a Szerbiában bevezetett német közigazgatási rendszert Bánságra / Bánát / is kiterjesztették. Minderről könyvemben nincs módomban részletesen foglalkozni, de a fejezet ecsetelése érdekében szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a Szerbiát megszálló német erők parancsnoksága 1941. május elsején létrehozta a kollaboráns kormányt Milan Acimović vezetésével, a polgári rétegekhez tartozó szerb politikusok egy részének részvételével. A kormány feltételesen a németek teljes ellenőrzése alatt állt.

A szerbiai kormány 1941. június 14–ei rendelete alapján Bánság polgári közigazgatásának megszervezése érdekében létrehozták a bánsági közigazgatási szervezetet, élén a német nemzetiségű dr. Joseph Sep Lappal. Ettől azonban függetlenül tevékenykedett a bánsági németiség alakulata Juraj Georg Spillerrel az élén. Ő már a régi jugoszláv rendőrség vezető tagjaként nagy tapasztalatokat szerzett, és elismerést váltott ki az akkori rendszer ellenségci, de különösen a kommunista párt elleni harcban. [1]

Ezt a szervezetet a német – szovjet háború kitörése után alaposan átszervezték és megerősítették, és elmondhatjuk, hogy nemcsak német nemzetiségűek váltak tagjaivá.

Bánságot közigazgatásilag 11 járásra és 174 községre osztották fel, a városelnöki tisztséget minden városban német nemzetiségűek töltötték be. A németek azonban nem hagyhatták figyelmen kívül a szövetségesek – Magyarország és Románia, de a szerb kollaboráns rendszer – érdekeltiségét sem. A bánsági hatalom folyamatos megszervezésében a magyar, román és szerb lakosság számára bizonyos részarányosságot kellett biztosítaniuk a járások és községek közigazgatási szerveiben. A kidolgozott séma alapján a kinevezett 11 járási főszolgabíró közül hét német, három szerb, egy pedig magyar nemzetiségű, a főszolgabíró–helyettesek közül tíz szerb, hat német, három magyar és három román nemzetiségű volt. A városelnök–helyettesek soraiba ugyanakkor három német és két szerb nemzetiségű került.

A második szerb kormány, amely 1941 augusztusában alakult meg, valamivel szélesebb jogkörrel rendelkezett, mint az előbbi. 1941. december 18–án a megszállt Szerbia területén és a Bánságban is új közigazgatási rendszert szervezett. A régi, királyi bánságokat megszüntették, és az országot 14 kerületre osztották.

Az egész Bánság egy kerületet képezett Nagybecskerek székhellyel. A német rendőrségi biztonsági erők hivatalosan nem tartoztak a bánsági kerületi közigazgatáshoz és a háború illetve a német megszállás végéig a már említett Juraj Georg Spiller vezetése alatt álltak. A népfelszabadító harc elleni védelemre a német megszálló erőknél kívül, mintegy 1600 főből álló államrendőrséget hoztak létre. Állományát túlnyomó többségben német nemzetiségűek képezték, de voltak közöttük magyarok és románok is. Az állami rendőrség megalakulása után megszűntek az eddigi külön járási rendőrségek. Természetesen a Bánságban az egész meg-

szállás időszakában a tényleges hatalom a németeké volt, pedig az a népcsoport az összlakosságnak csak mintegy egy ötödét képezte (120.000 a mintegy félmillió lakos közül). A magyarok száma ekkor körülbelül 100.000, a szerbeké megközelíti a 300.000–ret.

Most térjünk át a bánásági magyarság helyzetére. Előjáróban meg kell állapítanunk, hogy a bánásági magyarságot igen meglepte és egyben kiábrándította a német megszállás, mert a Horthy–csapatok bevonulását várták, ugyanis az akkori magyar rendszer érdekelt volt a Bánáság sorsának alakulásában, és az ottani magyarok helyzetét fokozott figyelemmel kísérte. A Délvidéki Magyar Kultúrszövetség, amelynek székhelye Újvidéken volt, igen szoros kapcsolatokat létesített a bánásági magyarsággal, és ezáltal a hivatalos magyar szervekkel, elsősorban a Bánásági Magyar Közművelődési Szövetséggel (BMKSZ). Bánáság esetleges átadása Magyarországnak az első háborús években nem került le a napirendről és a magyar lakosság is ebben reménykedett. A budapesti levéltári iratok arról tanúskodnak, hogy a bánásági magyarok leveleket írtak (elsősorban) a kormányhoz, tömeges aláírásokat tartalmazó petíciókat küldtek minden városból és községből, ahol a magyarok nagyobb számban éltek, hogy a Bánáságot csatolják vissza Magyarországhoz.

Mindezek a körülmények nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a bánásági magyaroknak bizonyos létjogosultságot biztosítottak a közigazgatásban, amit hivatalosan a Nedić–kormány 1941 október 25–ei rendelete tett közzé. Ennek értelmében a törökbecsei és a törökkanizsai járások élére magyar főszolgabírókat neveztek ki, a kikindai, az antalházi és a nagybecskereki járásban pedig a főszolgabíró–helyetteseket. Kikindán a polgármesteri tisztséget úgyszintén magyar nemzetiségű kinevezett tisztségviselő töltötte be.

A Bánáság területén a hivatalos nyelv a német és a szerb volt, de azokban a helységekben, ahol a lakosságnak legalább az egyharmada más nemzetiségű volt, az ő anyanyelvüket is hivatalosnak tekintették. Ezeken a helyeken a bírósági szervekben a magyar nemzetiségűek megfelelő arányban voltak képviselve.

A magyar anyanyelvű iskolai oktatás is bizonyos mértékig rendezve volt (86 elemi és 7 középiskola működött magyar nyelven – a szerk.). 1942–ben a már említett állami rendőrség kötelékében kb. 400 magyar nemzetiségűt tartottak nyilván (egyes vélemények szerint ez a szám túlzottnak tűnik). Őket a HIPO–ba, vagyis a segédrendőrségbe sorolták be.

[2] A statisztikai adatokat figyelembe véve a magyar nemzetiségűek összlétszámukhoz viszonyítva megfelelő módon voltak képviselve a közigazgatási szervezetekben mindenütt. Azonban ennek jelentőségét csökkenti, hogy minden fontos kérdésben a végső szót végeredményben a német biztonszági szervek mondták ki.

Nincs lehetőségünk most külön foglalkozni a románok és a szlovákok helyzetével, s nem térünk ki a zsidók és a cigányok elleni drasztikus adminisztrációs intézkedésekre sem. E két népet a megtorló intézkedések végrehajtása során lényegében teljesen kiegyenlítették.

A német nemzetiségű polgárok a megszállás első napjától kezdve kifejezetten privilegizált helyzetben voltak. Ez a többek között a közszükségleti cikkek racionalizált elosztásában, hivatalosan meghatározott mennyiségében is teljes mértékben kifejezésre jutott. A bánági németység egyébként a külön Duna–menti német körzet létrehozását szorgalmazta, amelyhez Bácskát és Szerémséget is odacsatolták volna. Ez az óhaj jutott kifejezésre, az 1941. április 20–ai pancsovai nagygyűlésen is. (Ez a nap volt egyébként Adolf Hitler német birodalmi kancellár születésnapja.) A nagygyűlésen kimondták, hogy Nagy–Németországhoz akarnak csatlakozni és ilyen tartalmú üdvözlő táviratot is küldtek a kancellárnak. A német külügyminisztérium azonban – szövetségesei érdekeit is tekintetbe véve – megalakította az 1941. május elsején tervezett úgynevezett Duna–menti német állam hivatalos szerveit.

A bánági magyarság, különösen az első háborús években, pontosabban addig, amíg a tengelyhatalmak győzelmére kilátások voltak, az akkori politikai megoldást ideiglenesnek tekintette és túlnyomó többségben nem is támogatta a német megszálló hatalmat, annak ellenére, hogy az akkori Magyarország szövetségese volt Németországnak. Ezért a magyarság nem is vett aktívan részt a németek erőfeszítéseiben, hogy felszámolják a Bánágban a partizanmozgalmat.

A bánági magyarság nem tanúsított rokonszenvet azok iránt, akik a HIPO soraiba léptek. Úgy tekintett rájuk, mint az idegen szolgálatba lépett zsoldosokra. Egy visszaemlékező elmondta, hogyan is jelentkeztek 121-en önkéntesen a segédrendőrségbe. A lakosság ellenszenvé szerinté teljes volt. A helybeli lányok kerülték, hogy velük szórakozzanak, a legények pedig nem egy ízben tettelegesen is összetűztek velük. [3] Már említettük, hogy a HIPO–ban szolgálatot teljesítő magyarokat nemigen vetették be a népfelszabadító mozgalom résztvevői elleni fegyveres har-

cokban. Erre csupán a német megszállás utolsó napjaiban került sor, amikor is egyes helyeken kisebb létszámú magyar nemzetiségű segédrendőrt is bevetettek egy-egy partizánellenes akcióba.

A háborús büntetteket vizsgáló vajdasági bizottság Bánságra vonatkozólag nem készített külön tanulmányt, de egy ellaborátumban amit azokról a bánsági gyűjtőtáborokról készítettek ahol főleg politikai foglyokat őriztek, összesen 42 magyar segédrendőr nevét találtam meg. Őket mint háborús bűnösöket tüntették fel. Ebből is látható, hogy a HIPO szolgálatába lépett magyar nemzetiségű segédrendőröket főleg táborőrzésre használták. Túlnyomó többségben a nagybecskereki és a csókai tábor politikai foglyait őrizték. Némelyiknél csak a vezetéknévet tüntették fel, arról sem történt említés, hogy mint táborőrök milyen büntetteket követtek el. Néhányuknál a szokásos bejegyzést is megtaláltam, hogy “ az ítélet végre lett hajtva.”

A 42 háborús bűnösnek nyilvánított bánsági magyar nemzetiségű polgár között egy nő is volt. Csak az ő bűnösségét tüntették fel, azt is csupán egy mondatban, hogy állítólag a pancsovai rendőrség besúgója volt.

Mindezeket egybevetve megállapíthatjuk, hogy a Bánság területén kevés magyar háborús bűnös volt. Csak a segédrendőrségre találtunk adatokat, de lehettek bűnösök azok között is, akik a polgári közigazgatás beosztottjai voltak. Viszont azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a bánsági magyarok közül szép számban vettek részt az antifasiszta ellenálási mozgalomban, vagy pedig később az újonnan alakult vajdasági brigádokba léptek, illetve a jugoszláv néphadseregbe mozgósították őket és részt vettek a háború befejező szakaszában. Számuk összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint az állítólagos háborús bűnösöké. A bánsági magyarság tehát – egyesek kivételével – nem vett részt a megszálló hatalom oldalán, a szerb lakosság ellen elkövetett atrocitásokban. Ezért várható volt, hogy ebben a térségben nem is kerül sor megtorlásra. Sajnos, itt sem így történt. Igaz mindent egybevetve a kivégzések közel sem voltak olyan tömegesek, mint a Bácskában. (A bánsági magyarság lélek száma is jóval kisebb volt.) Egy azonban teljesen bizonyos, hogy itt is, mint mindenütt, a kivégzettek túlnyomó többsége teljesen ártatlan volt.

A Bánságban először a kisebb helységeekben történtek tragikus események. A nagyobb városokban, mint Nagybecskerek, Kikinda és Pancsova, a megtorlás napjaiban gyűjtőtáborokat hoztak létre a munkaké-

pes magyar férfilakosság számára. Itt meg kell említenünk, hogy ezekbe a gyűjtőtáborokba a környező falvak magyar férfijait hurcolták el, és a tragikus hetekben nem volt kevés azoknak a száma, akikkel ezekben a táborokban végeztek, természetesen minden törvényesség nélkül.

A bácskai, bánsági és baranyai katonai közigazgatást 1944 október 17-én vezették be. A bánsági körzet parancsnokává Jovan Beljanski Lalát nevezték ki.

Külön figyelmet érdemelnek emlékiratai, amelyeket “Sećanja” (Visszaemlékezések) címen jelentetett meg, Beljanski egyébként a háború utáni évtizedekben számos párt- és állami tisztséget töltött be, és néphőssé is avatták. Ő is többször kijelentette – ezt nem egy alkalommal e sorok írójának is volt alkalma hallani – hogy az 1944-es őszi leszámolások alkalmával mintegy 20.000 magyar nemzetiségűt likvidáltak. [4]

A bánsági katonai közigazgatásról visszaemlékezésének negyedik fejezetében ír, mindössze 11 oldalon. Beljanski mindenről írt; a németek táborba hurcolásáról, és elég részletesen kitért azok sanyargatásairól, a változó politikai helyzetről, de a bánsági magyarokra egy mondat erejéig sem tért ki! [5]

Könyvében Cseres Tibor csak a bácskai megtorlást dolgozta fel. Matuska Márton vajdasági publicista, azonban a Bánságra is nagy figyelmet fordított. [6] Felsorolja azokat a helységeket amelyekre vonatkozóan kutatásai alapján adatokat talált. [7] Mi ezeket a helyeket is megemlítjük, természetesen nem bocsátkozunk részletes ismétlésekbe, viszont az eddigi ismereteket kibővítjük újabb kutatásaink eredményeivel.

Az első népszámlálás a régi Jugoszláviában, közvetlenül az új állam megalakulása után történt, 1921 január 31-én. Az adatok valódisága tekintetében ennek a népszámlálásnak az adatait nem fogadhatjuk el egészen pontosaknak, mert a jugoszlávok ebben az időben fenntartás nélkül alkalmazták a névelemzés eszközét, amely abból állt, hogy azokat a magyarokat akiknek szláv hangzású nevük volt, egyszerűen délszláv anyanyelvűeknek nyilvánították. A “név – vegyelemzés “ ellen mind a magyar politikai párt, mind a magyar sajtó kifogásokat emelt. Az adatok egyoldalúságát később a jugoszlávok is elismerték, és ezt az 1931. népszéírás főbb eredményeiben honorálta is.

Eszerint a Bánságnak 561 985 lakosa volt, ebből 98 471 magyar. A városok közül Versecen 2433; Pancsován 1536; Nagyikindán 4122 és Nagybecskerekén 7508 magyar élt. [8]